

Škabrada, Jiří

Zjištění románské stavební etapy v kostele Narození P. Marie v Kostelci n. Vltavou, okr. Písek

Archaeologia historica. 1980, vol. 5, iss. [1], pp. 329-334

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139320>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zjištění románské stavební etapy v kostele Narození P. Marie v Kostelci n. Vltavou, okr. Písek

J I Ř Í Š K A B R A D A

Vesnice Kostelec leží v dominantní poloze na návrší nedaleko pravého břehu Vltavy, západoseverozápadně od Milevska. Ve středověku patřila benediktinskému klášteru v Břevnově, který tu měl probošství. Tato skutečnost spolu se jménem Kostelec dokládá značnou pravděpodobnost existence románského kostela na této lokalitě. Dochovaný objekt byl však dosud posuzován především jako raně gotický. V jeho výtvarné mluvě totiž dominuje výrazná raně gotická fáze — presbytář s příčnou lodí, zaklenuty křížovými klenbami s žebry a datovány dosavadní literaturou od počátku 13. století (Podlaha-Šittler 1898, 75—82), přes sedmdesátá až osmdesátá léta (Kuthan 1975, 115—116; UPČ 1978, 112—113), až do druhé čtvrtiny století čtrnáctého (Líbal 1976, 566). K časnějšímu datování zřejmě přispívaly i rozpaky nad časovým zařazením dvou románsky tvarovaných oken, oboustranně špaletovaných s půlkruhovým záklenkem, která jsou osazena v osách křížových kleneb vždy ve východní stěně krajního pole transeptu.

K západním stěnám křídel příčné lodi byly dodatečně napojeny empory. Podle goticko-renesančního vstupního portálu do jižního přístavku a s přihlédnutím k historickým souvislostem jsou empory zřejmě — na rozdíl od názoru dosavadní literatury — už ze 16. stol., kdy přešla obec do majetku pánů ze Švamberka, což mohlo podnítit stavební úpravy. Z této doby pravděpodobně je i složitý a náročně provedený krov a také řada cenných zařizovacích předmětů, včetně velkého zvonu od pražského novoměstského zvonaře Brikcího z Cimperka.

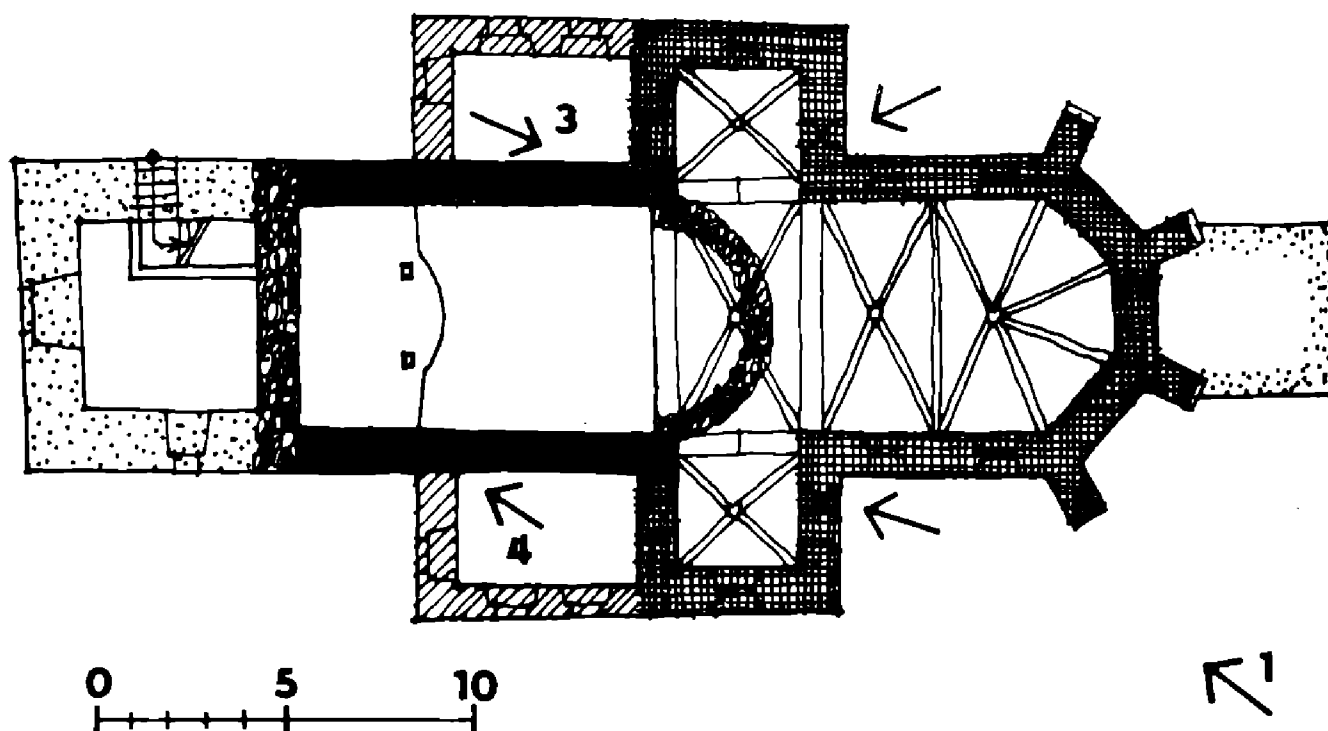
V dnešní úpravě ne zcela jasný, ale zřejmě středověký, je původ mohutného jádra západní věže, která se v patře otevírala do lodi velkým obloukem. Podle chronogramu byla věž dotvořena roku 1763, tedy za probošta Jana Ferberta, který přispěl k baroknímu zvelebení kostela a založil i sousední, dosud intaktně dochovaný špitál. K mladším úpravám patří ještě sakristie, přistavěná k opěrákům východní stěny presbytáře. Dochovaná stavba kostela tedy tvoří poměrně složitý konglomerát, v němž se zřejmě nezdálo možné rozpoznat starší než raně gotické jádro.

Za náznak existence románské stavební fáze posloužila — tak, jako už v některých případech dříve (Smetánka-Škabrada 1976, 58) — skutečnost, že gotická východní část kostela je napojena bez ústupků na plnou šířku lodi. To bývá alespoň u jednolodních vesnických kostelů pravidelně známkou většího stáří lodi, jejíž původně menší kněžiště bylo dodatečně nahrazeno prostornějším. U takto situovaných presbytářů gotických je pak nasnadě, že jejich předchůdcem bylo kněžiště románské, nejspíše apsida, a stěny lodi tudíž mohou být ještě románské.

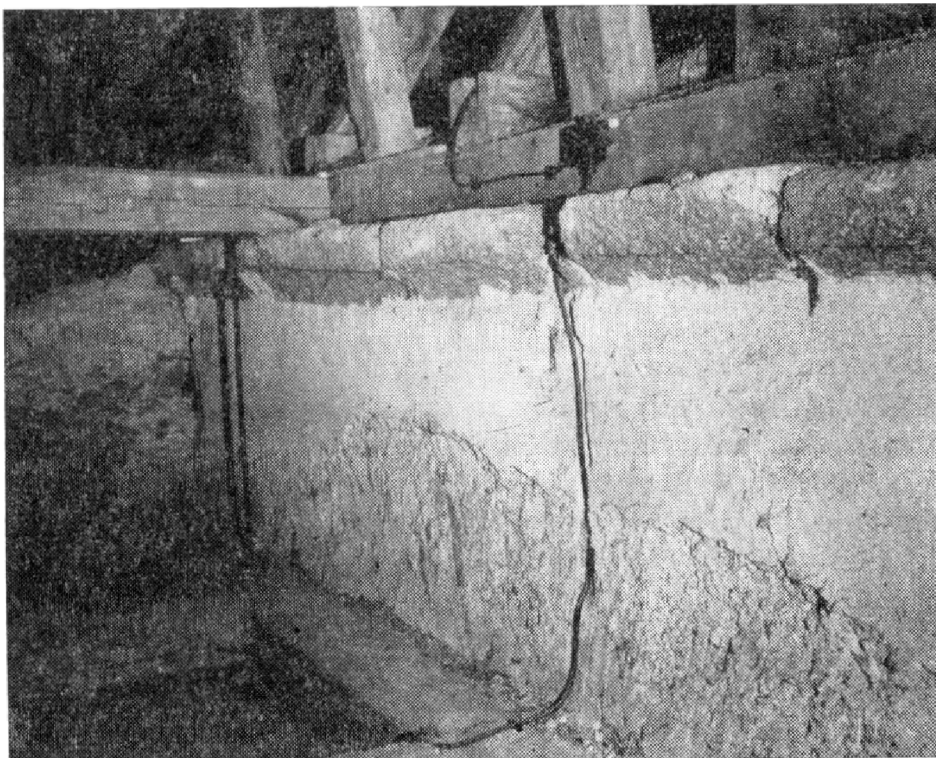
Půdorysná a výtvarná složitost raně gotické východní části kostela P. Marie v Kostelci nad Vltavou zřejmě způsobila, že její dodatečnost vůči starší lodi

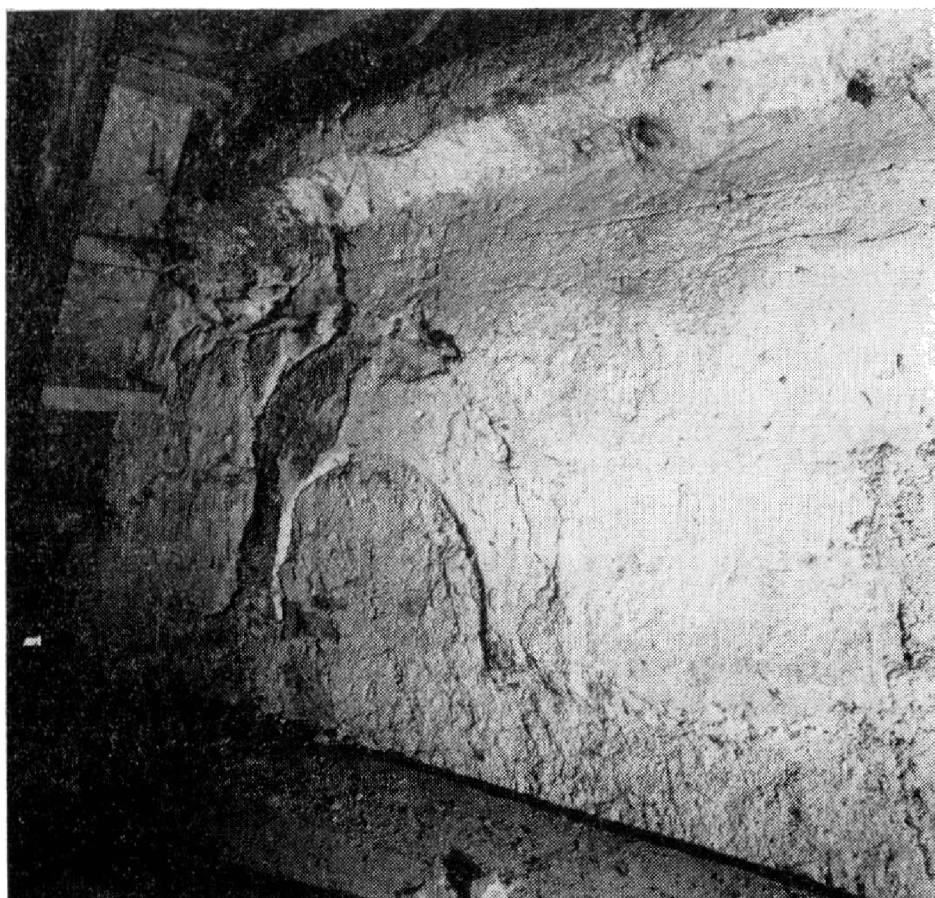
Obr. 1. Kostelec n/Vltavou (okr. Písek), kostel Narození P. Marie, celkový pohled od jihovýchodu. V popředí raně gotický presbytář, za ním ve východní stěně křídla příčné lodi zazděné románské okno.

Obr. 2. Kostelec n/Vltavou (okr. Písek), kostel Narození P. Marie, schematický půdorys podle vyobrazení v Soupisu památek... (viz pozn. č. 1, str. 76) s analytickým vyznačením základních stavebních etap. Černě – dochované stěny románského kostela, kroužením doplněn předpokládaný průběh západního a východního ukončení. Křížkovane – raně gotický presbytář a příčná loď, šrafovane – přístavba renesančních empore, tečkovaně – západní věž a východní sakristie. Šipky s čísly označují záběry snímků fotodokumentace, šipky bez čísel umístění druhotně zabudovaných románských oken.

Obr. 3. Kostelec n/Vltavou (okr. Písek), kostel Narození P. Marie, podstřeší nad severní emporou. Pohled k východu podél horní části románské severní stěny lodi. Na koruně zdiva jsou díly tesané řimsy, jejíž fabionový profil končil v místě, kde (na vzdálenějším konci stěny) přiléhá neomítané zdivo nad raně gotickým transeptem. Spodní část viditelného úseku románské stěny je rozrušena vybouráním arkády renesanční empory.

Obr. 4. Kostelec n/Vltavou (okr. Písek), kostel Narození P. Marie, podstřeší nad jižní emporou. Pohled k severozápadu na horní část románské jižní stěny lodi, v níž je pod řimsou patrná líc špaetového půlkruhového záklenku románského okna, dodatečně zazděného. Kresba a fotografie autor.

nebyla v tomto případě tak zřejmá. Přispěly k tomu i renesanční přístavky empor, jejichž arkády rozrušily plochu stěn natolik, že alespoň uvnitř kostela vlastně nejsou stěny lodi patrné jako souvislé celky. Naděje pro dochování celistvějších hypotetických úseků románského zdiva tedy zbývala pro horní část stěn v podstřeší.

Tady se románské stěny lodi skutečně dochovaly. Přesvědčivým důkazem je především horní část jednoho románského okna, sledovatelná v jižní stěně lodi nad přístavkem empory. Okno je široké 63 cm a dochován je jeho 37 cm vysoký půlkruhový záklenek s šikmou špaletou, tesaný ze žuly. Při záklenku okna vlevo je patrná skladba líce zdiva z kvádrů o výšce kolem 30 cm (spodní 32 cm, horní 27 cm), tesaných rovněž ze žuly. Tloušťka románských stěn je kolem 1 m, vnitřní šířka lodi 610 cm, délka (k věži) přes 9 m.

Okna stejných rozměrů ve východních stěnách křídel transeptu tedy není nadále nutné vykládat jako přetrvání jednoduchých románských tvarů do druhé poloviny 13. století (či doby ještě pozdější), ale přirozeněji jako druhotně užitá architektonické články nejspíše ze zbořeného východního závěru románského kostela.

Jižní i severní románská stěna lodi je nahoře ukončena římsou, jejíž díly jsou rovněž tesány ze žuly. Římsa má jednoduchý čtvrtkruhový fabionový profil, který vystupuje před líc stěny o 13—14 cm, a horní pás vysoký 12 cm. Záklenek románského okna je ve stěně značně vysoko (vrchol záklenku je jen 41 cm pod výběhem profilu římsy), což je obvyklejší spíše u středních lodí složitějších, basilikálních dispozic. Nelze ale také vyloučit případný mladší původ římsy, protože raně gotická východní část kostela má — alespoň pokud lze soudit při dnešním novém omítnutí — zhruba v téže výši římsový profil obdobný. Pokud je římsa na románských stěnách lodi až raně gotická, mohla být nasazena buď na původní korunu zdiva, nebo mohlo dojít i k dílčímu snížení původní výšky stěn.

Teoreticky nelze vyloučit ani složitější půdorysné a hmotové utváření východní románské části kostela v souvislosti s výjimečným postavením lokality s proboštvím, které tu snad bylo už v raném středověku a jehož existence podnítila v mladších dobách náročnější výstavbu objektu, než bylo u vesnických kostelů běžné. V takovém případě by byla románská okna spolu se zdivem křídel transeptu dochována „in situ“. Přikláním se ale spíše k jednodušší základní alternativě románského podélného jednolodního kostela s běžným východním závěrem, nejspíše apsidou.

Jednoduchost sledovatelných částí architektonického tvarosloví neumožňuje přesnější datování románské stavební etapy kostela. V potaz můžeme brát spíše hlediska stavebně technická. Pokud nebyla raně gotická přestavba podmíněna mimořádnými událostmi, lze předpokládat zhruba stoleté (i delší) trvání starší románské stavby. Rovněž obklad zdiva tesanými kvádry svědčí spíše vrcholně románskému období, protože v jižních Čechách přichází nejpozději s prvními projevy rané gotiky jednodušší zdivo lomové.

Definitivně objasnit půdorysnou podobu a stáří románského kostela v Kostelci nad Vltavou může jedině archeologický výzkum. Smysl tohoto příspěvku pro setkání archeologů spatřuji spíše v upozornění na ty pracovní možnosti povrchového průzkumu, které stojí někde mezi archeologickým výzkumem a tradiční identifikací románské stavby, k níž zpravidla došlo jen při opadání omítky z vnějšího líce kvádrového či kvádríkového zdiva.

- Podlaha A.—Šittler Ed., 1898: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Milevském*. Praha.
- Kuthan J., 1975: *Gotická architektura v jižních Čechách*. Praha.
- UPČ 1978: *Umělecké památky Čech 2*, Praha.
- Líbal D., 1976: Kuthan J. *Gotická architektura v jižních Čechách* (recenze), *Umění* 24, 566.
- Smetánka Z.—Škabrada J., 1976: K metodice studia půdorysu české raně středověké vesnice, *Archaeologia historica*, 55—60. (Zde jsem u schematických půdorysů těchto kostelů stručně formuloval podstatu indikace románské lodi širokým gotickým kněžištěm).

Zusammenfassung

Die Ermittlung der romanischen Bauphase der Kirche Mariae Geburt in Kostelec nad Vltavou (Bez. Písek)

Das südböhmische Dorf Kostelec beherrscht die Anhöhe unweit des rechten Moldau-Ufers, nordwestlich von Milevsko. Der Baukern seiner Kirche galt bisher als frühgotisch, obwohl die mittelalterliche Zugehörigkeit der Gemeinde zum Benediktinerkloster in Břevnov, das hier eine Probstei besaß, und der Name der Gemeinde mit hoher Wahrscheinlichkeit auf die Existenz einer romanischen Kirche an dieser Stelle hinweisen. Der erhalten gebliebene komplizierte Bauorganismus der Kirche ist das Werk mehrerer Bauphasen. Am markantesten ist der frühgotische Ostteil — das Presbyterium und das Querschiff mit Kreuzrippengewölbe. Auf dem Niveau der Transeptflügel wurden im 16. Jahrhundert Emporen an das Schiff gebaut. Die Hypothese vom Typ und der möglichen Erhaltung der romanischen Bauphase stützt sich auf die Logik des üblichsten gotischen Umbautyps einer romanischen Kirche, in dessen Zuge man das romanische Presbyterium durch ein umfangreicheres Gebilde ersetzte. Die kompliziertere und im Dorfmilieu ausnahmsweise Bauform des Querschiffes verursachte, daß nach dem Grundriß der Kirche — zumindest auf der ersten Blickschwer zu erkennen war, daß auch hier der frühgotische Ostteil offenbar nachträglich an die volle Breite des älteren, demnach wahrscheinlich romanischen Schiffes angeschlossen wurde. Es gelang die romanische Provenienz der Kirchenschiffwände im Vordach oberhalb der Emporenbauten nachzuweisen, wo die oberen Teile dieser Wände erhalten blieben, an der Südseite sogar mit der halbkreisförmigen Spaletteneinwölbung eines romanischen Fensters, erhalten blieben. Die beiden gleich großen Fenster, die in den Wölbungsachsen der Ostwände der Flügel des frühgotischen Querschiffs erhalten blieben, sind demnach sekundär verwendete romanische Fenster, die ursprünglich am romanischen Kirchenabschluß angebracht waren.

Die Grundrißform und das Alter der romanischen Kirche in Kostelec n/Vl. kann einzig und allein eine archäologische Untersuchung endgültig klären.

Texte zu den Abbildungen

Abb. 1. Kostelec nad Vltavou (Bez. Písek), Kirche Mariae Geburt, Gesamtblick von Südosten. Im Vordergrund das gotische Presbyterium, dahinter in der Ostwand des Transeptflügels das vermauerte romanische Fenster.

Abb. 2. Kostelec nad Vltavou (Bez. Písek), Kirche Mariae Geburt — schematischer Grundriß nach der Abbildung in *Soupis památek...* (siehe Anm. 1, S. 76) mit analytischer Bezeichnung der einzelnen Bauetappen. Schwarz — erhaltene Wände der romanischen Kirche; die Kreise ergänzen den vorausgesetzten Verlauf der westlichen und östlichen Beendigung. Kreuze — frühgotisches Presbyterium und Querschiff, Schraffen — Anbau der Renaissanceemporen, Punkte — Westturm und Ostsakristei. Pfeile mit Zahlen bezeichnen die Aufnahmerichtung der

Fotodokumentation, Pfeile ohne Zahlen die Lage der sekundär vermauerten romanischen Fenster.

Abb. 3. Kostelec nad Vltavou (Bez. Písek), Kirche Mariae Geburt. Vordach über der Nordempore. Blick gegen Osten am Oberteil der romanischen Nordwand des Schiffes entlang. Auf der Mauerkrone Teile eines zubehauenen Gesimes, dessen Profil an der Stelle endete, wo sich (am entfernteren Wandende) das unverputzte Mauerwerk an das frühgotische Querschiff anschließt. Der Unterteil des sichtbaren Abschnittes der romanischen Wand wurde durch den Durchbruch einer Arkade der Renaissanceempore angegriffen.

Abb. 4. Kostelec nad Vltavou (Bez. Písek), Kirche Mariae Geburt, Vordach über der Südempore. Blick von Nordwesten auf den Oberteil der romanischen Südwand des Schiffes, in der man unter dem Gesimse die Vorderseite der halb-kreisförmigen Spaletteneinwölbung des nachträglich vermauerten romanischen Fensters bemerkt.

Die Zeichnung und Lichtbilder stammen vom Autor.